

Bierkowski, Tadeusz

Kluby kultury w województwie olsztyńskim w latach 1945-1949

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 3, 255-270

1974

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TADEUSZ BIERKOWSKI

KLUBY KULTURY W WOJEWÓDZTWIE OLSZTYŃSKIM W LATACH 1945—1949

WSTĘP

Równoległe z życiem gospodarczym kształtowały się stosunki społeczno-polityczne i kulturalne Warmii i Mazur. Mimo trudnych do rozwiązania problemów, z jakimi spotykali się organizatorzy życia kulturalnego, nie było ono improwizacją — jak się niekiedy sądzi — lecz przemyślaną i konsekwentnie realizowaną polityką. Polityka ta szła dwoma torami: w ramach działalności państwowej oraz jako rezultat społecznej aktywności, szczególnie w środowisku inteligentckim. W Olsztynie w pierwszych latach powojennych osiedliła się grupa osadników oraz grupa urzędników delegowanych przez różne resorty centralne. Większość osób delegowanych z Warszawy podjęła pracę w administracji. Wystąpili oni z ciekawymi inicjatywami zmierzającymi do stworzenia w Olsztynie prężnego ośrodka kulturalnego i naukowego, który podejmowałby głównie problematykę regionu, uwzględnianą także w realizacji zadań ogólnonarodowych. Inicjatywy choć słuszne, ze względu na różnorodne trudności, przede wszystkim finansowe i kadrowe, nie zawsze były możliwe do zrealizowania. Te jednak, które podejmowano (np. „Obchody grunwaldzkie”, „Wystawa druków i pamiątek plebiscytowych” w 1945 r., „Obchody kopernikowskie”, „Gody wiosenne” w 1946 r.) zdobyły sobie należyte uznanie zarówno wśród mieszkańców województwa olsztyńskiego, jak i całego kraju. Dokonując oceny wszystkich masowych imprez kulturalnych, jakie odbyły się w 1946 roku w kraju, stwierdzono, że „nie było w b.r. drugiej ochotniczej imprezy widowiskowo-artystycznej o takim zasięgu, a jednocześnie o pewnym dość wyraźnym poziomie artystycznym, którą można było zestawić z olsztyńskimi „Godami wiosennymi”¹.

Cel działań instytucji kulturalnych tak państwowych, jak i powstających organizacji i stowarzyszeń społecznych był wspólny — wewnętrz-

---

¹ B. Lubicz-Nycz, *Czy na dobrej jesteście drodze?*, Teatr Ludowy, 1946, nr 1—2, ss. 45—55.

na konsolidacja tworzącego się środowiska oraz jego integracja z całokształtem życia kulturalnego kraju.

Program rozwoju kultury Warmii i Mazur na rok 1945 został wyraźnie określony — na miarę ówczesnych możliwości organizacyjnych i kadrowych — w „Instrukcji” wydanej przez ministra kultury i sztuki Wincentego Rzymowskiego, przekazany inżynierowi Janowi Grabowskiemu, udającemu się do Olsztyna w celu objęcia stanowiska naczelnika Wydziału Kultury i Sztuki w Urzędzie Pełnomocnika Rządu RP. Zadania obejmowały następujące dziedziny: zabezpieczenie zabytków, sprawy muzealnictwa, plastyki i literatury².

W pierwszych latach działalności większy nacisk położono na rozwój życia muzycznego i towarzyskiego oraz podjęto próby rozbudzenia życia literackiego. Wytyczne zawarte w „Instrukcji” oraz dodatkowe zalecenia wydane Janowi Grabowskiemu eksponowały właśnie te dziedziny działalności. Niniejszy artykuł przedstawia pewien wycinek tego zagadnienia — działalność klubów kultury w województwie olsztyńskim w latach 1945—1949, związaną głównie z upowszechnieniem kultury literackiej. W cytowanej „Instrukcji” odnośnie do literatury zalecano „zbadać możliwości powołania pisma literackiego jako organu propagandy polskości”. Zadania służebne literatury w regionie określono więc jednoznacznie — miała wychowywać i kształtować świadomość narodową ludności rodzimęj. Ogromną wagę kulturotwórczą i wychowawczą dostrzeżano w organizacji towarzystw kulturalnych i literackich. Miały one ułatwiać współzycie oraz przygotować grunt do przyjęcia ekipy literackiej i recytatorskiej, organizowanej przez Ministerstwo Kultury i Sztuki. Wypada zwrócić uwagę, że zainteresowanie środowiska muzyką i literaturą wynikało też z inspiracji osobistych ówczesnych pracowników Wydziału Kultury i Sztuki, Mirosława Dąbrowskiego — wybitnego artysty i organizatora życia muzycznego oraz inżyniera Jana Grabowskiego — z wykształcenia historyka sztuki, z zamiłowania literata legitymującego się znacznym dorobkiem artystycznym.

Naczelnik Wydziału Kultury i Sztuki wraz ze współpracownikami rozpoczął pracę w Olsztynie 12 maja 1945 roku. Wstępne rozpoznanie terenu utwierdziło naczelnika w przekonaniu, że ze względu na trwający proces zasiedlania „założenie pisma literackiego jest jeszcze przedwczesne”³. Ponadto zarówno w Olsztynie, jak i w terenie brakowało ludzi pióra, zaś pisarze ludowi, którzy zasilali swoimi pracami pisma i publikacje wychodzące na Warmii i Mazurach przed II wojną, ulegli rozproszeniu. Olsztyn nie posiadał jeszcze nawet dostatecznie funkcjonującej prasy codziennej, nie istniały zatem żadne warunki do powołania pisma literackiego. Z tych też względów nie można było w maju i czerwcu 1945 roku zrealizować także drugiej propozycji Ministerstwa Kultury i Sztuki — zorganizowania w Olsztynie spotkań literackich oraz wieczó-

² Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej WAPO), Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 216, Instrukcja dla inż. J. Grabowskiego z 7 V 1945.

³ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 217, Sprawozdanie z działalności Wydziału Kultury w Olsztynie za okres 12 V — 1 VI 1945.

rów recytatorskich⁴. Nie ukształtowało się jeszcze odpowiednie środowisko, by móc zapewnić frekwencję i powodzenie proponowanej akcji. Ponadto w tym czasie trwały przygotowania do obchodów grunwaldzkich oraz do przyjęcia w Olsztynie z tej okazji najwyższych władz państwowych.

1. POWSTANIE KLUBU TOWARZYSKIEGO W OLSZTYNIE

Pomimo tych trudności przystąpiono do organizowania życia kulturalnego. Jak donosił Ministerstwu Kultury i Sztuki inżynier Jan Grabowski⁵, przy dużym współudziale Wydziału Kultury zainicjowano spotkania literackie i recytatorskie. Były to prace przygotowawcze do powołania w Olsztynie Klubu Towarzyskiego. Myśl powołania Klubu narodziła się jeszcze w czerwcu 1945 roku. Klub został założony 2 sierpnia na zebraniu organizacyjnym, na którym wybrano zarząd⁶. Władze wojewódzkie nie widząc formalnych przeszkód Klub zatwierdziły⁷. Przewodniczącym Klubu Towarzyskiego został inżynier Jan Grabowski — naczelnik Wydziału Kultury, I wiceprzewodniczącym inżynier Kazimierz Goebel — wicedyrektor Okręgowej Dyrekcji Poczty i Telegrafów, II wiceprzewodniczącym Zygmunt Walewicz — inspektor generalny starostw. Wśród członków założycieli znajdowali się przedstawiciele instytucji społeczno-gospodarczych, kulturalnych, administracyjnych i politycznych Olsztyna. Jest to chyba jedyna i niepowtarzalna w historii miasta reprezentacja przedstawicieli władz patronujących społecznemu ruchowi kulturalnemu⁸.

Charakter i zadania Klubu Towarzyskiego zostały określone w statucie. Miała to być „organizacja społeczna, zmierzająca do stworzenia warunków dla wspólnego życia towarzyskiego i kulturalnego swych

⁴ WAPO, Sprawozdanie naczelnika Wydziału Kultury za VII 1945.

⁵ WAPO, Sprawozdanie naczelnika Wydziału Kultury za VIII i IX 1945.

⁶ Wiadomości Mazurskie, 1945, nr 6 z 12—14 VIII.

⁷ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 81, Pismo starosty olsztyńskiego do Urzędu Pełnomocnika — Wydział Społeczno-Polityczny z 25 VIII 1945 oraz pismo Wojewódzkiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego do Pełnomocnika Rządu — Wydział Społeczno-Polityczny — XI 1945.

⁸ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 81. Według listy członków Komisji Organizacyjnej Klubu Towarzyskiego oprócz przewodniczącego i zastępców członkami założycielami byli: Anna Prawnowa, Michał Sokołowski — I sekretarz Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Partii Robotniczej, Mieczysław Sawicki — Izba Skarbowa, inż. Mieczysław Gronowski — dyrektor kolei, inż. Michał Musioł — starosta olsztyński, Witold Zieliński — Urząd Ziemski, Aleksandra Kopystyńska — Wojewódzki Urząd Informacji i Propagandy, Tadeusz Lewandowski — Wydział Ogólny Urzędu Pełnomocnika, Bronisław Latosiński — prezydent miasta, Tadeusz Fałucki — Urząd Repatriacyjny, Marian Małkiewicz — Wojewódzki Urząd Ziemski, mecenas Korn — Starostwo Powiatowe, Bogdan Korolewicz — Społem, Wiktor Wilkoszewski — dyrektor Banku Rolnego, por. Jasiński — Grupa Operacyjna, Kazimierz Czwiertnia — dyrektor Banku Narodowego, Lucjusz Dura — Wydział Organizacyjny.

członków". Zadania statutowe zamierzano realizować poprzez różnorodne formy działalności:

„a) organizowanie zebrań, odczytów i dyskusyjnych wieczorów dla wzajemnej wymiany myśli na tematy z różnych dziedzin życia społeczno-gospodarczego, ekonomicznego, naukowego itp.,

b) urządzenie koncertów, wieczorów muzyczno-wokalnych, teatrów amatorskich i przedstawień teatralnych,

c) organizowanie zabaw, dancinów, balów oraz innych imprez o charakterze rozrywkowym,

d) urządzenie wycieczek turystycznych, uprawianie sportów wodnych, narciarskich, łyżwiarskich, konnej jazdy, gier sportowych i towarzyskich itp.

e) organizowanie czytelni,

f) urządzenie wszelkiego rodzaju imprez o charakterze kulturalnym, naukowym, wychowawczo-społecznym”⁹

Członkiem Klubu mogła zostać osoba fizyczna, narodowości polskiej, cd lat 18 oraz w pewnych wypadkach osoby prawne, jak na przykład stowarzyszenia naukowe, kulturalno-oświatowe itp.

Terenem działania Klubu Towarzyskiego był Olsztyn. Przewidywano możliwość objęcia całego Okręgu Mazurskiego przez tworzenie oddziałów w środowiskach większych, jeżeli znajdzie się co najmniej 20 członków założycieli.

Statut zakładał szerokie możliwości działania, jednak na plan pierwszy wysuwano potrzebę kontaktów osobistych, towarzyskich i rekreacji. Z zasady organizacji placówki oraz statutu wyraźnie wynika, że nie była to namiastka domu kultury, ani rozszerzonej świetlicy o charakterze otwartym, lecz placówka o ograniczonym członkostwie, jakim jest klub.¹⁰ W tym to środowisku inżynier Grabowski upatrywał możliwość szerszej działalności w rozwoju życia kulturalnego i popularyzacji kultury literackiej. Klub Towarzyski posiadał ku temu wszelkie niezbędne warunki, własny lokal przy ul. Pionierów 1 z salą widowiskową na 200 miejsc, pomieszczeniem na kawiarnię, czytelnię, salę gier towarzyskich¹¹.

W pierwszych miesiącach działalności Klubu członkami jego byli przedstawiciele inteligencji skupionej w administracji. Klub cieszył się dużym powodzeniem tak ze względu na istniejące życie towarzyskie, jak i z powodu przystępnych cen w bufecie, co w owym czasie, ze względu na niskie zarobki urzędnicze, nie było bez znaczenia. Początkowo dominowały formy życia towarzyskiego. Klub był czynny codziennie, co ułatwiało utrzymywanie kontaktów towarzyskich, bez konieczności wydawania pieniędzy na konsumpcję — jak to bywało w owych czasach w restauracjach olsztyńskich. W soboty organizowano bale, na których obowiązywał strój wieczorowy. W połowie grudnia 1945 roku i styczniu 1946 roku działalność programowa została znacznie rozszerzona, stała się bar-

⁹ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, Statut Klubu Towarzyskiego w Olsztynie.

¹⁰ A. Kamiński, *Funkcja pedagogiki społecznej*, Warszawa 1972, s. 153.

¹¹ Obecnie ul. Artyleryjska 1 (siedziba Wojewódzkiej Biblioteki Pedagogicznej oraz Zarządu Okręgu Związku Nauczycielstwa Polskiego).

dziej ambitna. Nawiązano współpracę z Towarzystwem Muzycznym w Olsztynie. Przystąpiono do organizowania tzw. czwartków wokalnemuzycznych i literackich. Do najciekawszych, stojących na wysokim poziomie artystycznym, należał recital fortepianowy Jadwigi Sukiennickiej. Powstało w Olsztynie środowisko o określonych zainteresowaniach kulturalnych, zaistniały zatem warunki do przyjęcia zapowiedzianej już wcześniej przez Ministerstwo Kultury i Sztuki ekipy literackiej i recytatorskiej¹². Z taką też propozycją wystąpił do władz centralnych inżynier Jan Grabowski.

Klub spełniał poważną rolę kulturotwórczą. Jak donosiła ówczesna prasa, „Klub był jedyną tego typu placówką w Olsztynie”, gdyż „spełniał nie tylko rolę rozrywkową, lecz również kulturalno-oświatową wśród mas urzędniczych naszego miasta”¹³. Podkreślano znaczenie i wagę organizowanych imprez, koncertów muzyki poważnej, wygłoszonych referatów na ciekawe tematy i toczących się dyskusji. Nie wszyscy jednakowo pozytywnie oceniali działalność Klubu Towarzyskiego. Część działaczy związków zawodowych niepokoiła działalność towarzyska. Klub jako placówka kulturalna posiadał ograniczony wstęp, była to istotna cecha różniąca ten typ placówki od świetlic i domów kultury. Groziło to wyobcowaniem się Klubu oraz skupiającej się tam inteligencji z życia kulturalnego miasta. W Olsztynie istniały już placówki kulturalne o charakterze otwartym — świetlice, lecz tylko niektóre z nich prowadziły rzeczywistą działalność.

Urząd Informacji i Propagandy w myśl instrukcji władz resortowych zobowiązany był do zorganizowania Domu Kultury Polskiej w Olsztynie, pomyślanego jako placówka otwarta dla całego społeczeństwa. Początkowo na ten cel zajęto gmach teatru¹⁴. Do zorganizowania Domu Kultury w teatrze nie doszło, gdyż o gmach teatru upomniał się Wydział Kultury, zabiegając o otwarcie w Olsztynie teatru zawodowego. Ostatecznie na mocy zaleceń Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Ministerstwa Informacji i Propagandy gmach teatru został przekazany dyrektorowi teatru Stanisławowi Wolickiemu¹⁵. Po oddaniu gmachu teatru, Urząd Informacji i Propagandy podjął starania o przejęcie na dom kultury budynku zajmowanego dotychczas przez Klub Towarzyski¹⁶. Wojewoda nie wyraził zgody na przejęcie Klubu Towarzyskiego przez Urząd Informacji i Propagandy, zalecił natomiast zarządowi Klubu zmodyfikowanie pracy w kierunku stworzenia klubu dyskusyjnego dla członków następujących związków zawodowych: pracowników państwowych, administracji publicznej, skarbowców, sądownictwa, nauczycieli i innych. Decyzja wojewody miała

¹² WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 217, Sprawozdanie Wydziału Kultury za X 1945.

¹³ *Klub Towarzyski*, Wiadomości Mazurskie, 1946, nr 12 z 2 I.

¹⁴ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 217, Sprawozdanie Wydziału Kultury i Sztuki w Olsztynie za okres 12 V — 1 VI 1945.

¹⁵ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 64, Protokół zdawczo-odbiorczy spisany 25 X 1945 między Wojewódzkim Urzędem Informacji i Propagandy a dyrektorem Teatru im. Stefana Jaracza w Olsztynie.

¹⁶ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP. Pismo Urzędu Wojewódzkiego Informacji i Propagandy do wojewody Okręgu Warmińsko-Mazurskiego z 18 XII 1945.

w pewnym sensie usunąć obawy związków zawodowych oraz poszerzyć członkostwo Klubu Towarzyskiego o przedstawicieli spoza środowiska inteligencji urzędniczej. W grudniu 1945 roku zarząd Klubu Towarzyskiego wystąpił z inicjatywą pozyskania członków spośród przedstawicieli związków zawodowych. W myśl zaleceń każdy związek zawodowy, a nawet zakład pracy, mógł stać się członkiem zbiorowym, opłacając 100 złotych tytułem jednorazowego wpisowego. Przyjmowano też każdego członka związku zawodowego zgłaszającego się indywidualnie na członka Klubu, obniżając jednocześnie członkowską składkę miesięczną do 10 złotych.

W chwili kiedy Klub rozpoczął aktywizację szerszego kręgu inteligencji miasta, nastąpiła nieoczekiwana trudność, której nie zdołano przezwyciężyć. Wydział Apropowizacji wstrzymał dostawy przydziału produktów do bufetu, co spowodowało wzrost cen i konieczność dostosowania się do działalności dochodowej na wzór prywatnych zakładów gastronomicznych. Ponadto w drugiej połowie stycznia 1946 roku budynek Klubu został przejęty przez Mazurską Wojewódzką Radę Narodową, a salę widowiskową przeznaczono na salę posiedzeń¹⁷. Wprawdzie obiecywano rozwiązanie spraw lokalowych na innej drodze, lub zwrot zajętą budynek z chwilą uzyskania przez Mazurską Wojewódzką Radę Narodową odpowiedniej dla siebie sali konferencyjnej, ale w tym czasie Klub został rozwiązany. Sala byłego Klubu okazała się za mała na posiedzenia, przeniesiono je więc do zamku, zaś budynek przekazano władzom oświatowym. Klub pozbawiony lokalu zawiesił swoją działalność. Próba ożywienia Klubu podjęta na walnym zebraniu w dniu 10 lipca 1946 roku nie dała rezultatów¹⁸. Z braku lokalu biuro Klubu Towarzyskiego zostało przeniesione do pomieszczeń prywatnych, a opiekę formalną sprawował do oficjalnego rozwiązania Mieczysław Sawicki, dyrektor Izby Skarbowej. W lutym 1947 roku władze wojewódzkie postanowiły rozwiązać Klub Towarzyski¹⁹. Oficjalne postępowanie likwidacyjne w stosunku do „Stowarzyszenia Klub Towarzyski” zostało podjęte w maju 1947 roku²⁰.

2. PRÓBY ZORGANIZOWANIA KLUBU LITERACKIEGO W OLSZTYNIE

Powołanie Klubu Literackiego miało wypełnić istniejącą lukę w życiu kulturalnym Olsztyna. Przed powołaniem Klubu Literackiego występowano z inicjatywami, które jednak nie przyniosły trwałego powodzenia.

Otóż latem 1945 roku w Wydziale Kultury zdawano sobie sprawę, iż region nie ma możliwości ściągnięcia większej liczby literatów, a tym samym wytworzenia silnego środowiska literackiego. Przystąpiono więc do pośredniego wiązania literatów z regionem. Wydział Kultury rozpoczął

¹⁷ *Nowy lokal Mazurskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej*, Wiadomości Mazurskie, 1946, nr 22 z 25 I.

¹⁸ *Sprawa istnienia Klubu Towarzyskiego*, Wiadomości Mazurskie, 1946, nr 142 z 25 VI.

¹⁹ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 124, Sprawozdanie sytuacyjne wojewody za II 1947.

akcję zabezpieczania obiektów na domy wczasowe dla artystów i literatów, między innymi domów wczasowych, będących dawniej w posiadaniu artystów niemieckich. Projektowano nawet przeznaczenie na ten cel zamku w Lidzbarku. Po wstępnych oględzinach inżynier Jan Grabowski doniósł Ministerstwu Kultury i Sztuki, że „zważywszy na ogólną malowniczość miasta i okolic kompleks: zamek, podzamecz, nadając się na letni dom wypoczynkowy dla artystów, plastyków i literatów”²¹. Uruchomienie na terenie województwa ośrodków wczasowych ściągnęły na pobyt czasowy wielu literatów, co mogłoby stanowić zachętę do bliższego związania się z regionem i poznania jego problematyki. Jednocześnie inżynier Grabowski wystąpił do Ministerstwa Kultury i Sztuki o pomoc finansową na remont i wyposażenie, by już w następnym sezonie, 1946 roku, zamek lidzbarski mógł być odpowiednio wykorzystany. Brak środków uniemożliwił realizację tej inicjatywy.

W rok później, jesienią 1946 roku, Ministerstwo Ziem Odzyskanych ogłosiło apel do pisarzy i literatów, aby osiedlali się na Ziemiach Odzyskanych. Jednocześnie Departament Osiedleńczy tegoż resortu zwrócił się w listopadzie 1946 roku do władz wojewódzkich, by w ramach akcji osadniczej literatów wytypować obiekty nadające się do zagospodarowania. Na terenie siedmiu powiatów naszego województwa zabezpieczono piętnaście obiektów oraz cały kompleks budynków w Mrągowie, rozłożonych malowniczo nad jeziorem Czozos²². Wszystkie obiekty wymagały częściowego remontu. Z braku środków i ta inicjatywa nie została zrealizowana.

Popularyzacja literatury w Klubie Towarzyskim stanowiła tylko niewielki wycinek jego działalności. Klub miał charakter bardziej ogólny, wyodrębniło się jednak grono osób zainteresowanych szerzeniem kultury literackiej. Utrzymano więc nadal organizację spotkań na tak zwanych środach literacko-muzycznych, które urządziły Towarzystwo Muzyczne i Wydział Kultury. Spotkania odbywały się w sali koncertowej Towarzystwa Muzycznego, mieszczącej się w Szkole Muzycznej.

Pierwsze odczyty poświęcone architekturze i sztuce wygłosił w nowej siedzibie inżynier Jan Grabowski. Spotkały się one z wysoką oceną społeczeństwa tak za walor poznawczy, jak i formę literacką. W ramach wieczorów recytatorskich występował aktorzy Teatru im. Stefana Jaracza, między innymi: Hanka Kosube, Adam Berwid, Władysław Surzyński²³.

W lutym 1946 roku podjęto starania o powołanie Klubu Literackiego

²⁰ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 141, Pismo Wydziału Społeczno-Politycznego o sprawie likwidacji Klubu Towarzyskiego w Olsztynie z 20 V 1947. Kuratorem likwidacyjnym „Stowarzyszenia Klub Towarzyski” został mgr Stefan Różycki.

²¹ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 217, Sprawozdanie z działalności Wydziału Kultury w Olsztynie za okres od 12 V — 1 VI 1945.

²² WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 184, Pismo wojewody z 21 II 1947 do Ministerstwa Ziem Odzyskanych w sprawie wytypowania obiektów osadniczych dla pisarzy polskich.

²³ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 26, Sprawozdanie sytuacyjne wojewody za III 1946; Wiadomości Mazurskie, 1946, nr 63 z 13 III i nr 73 z 3 IV.

go²⁴. Naczelnik Wydziału Kultury zwrócił się do Ministerstwa Kultury i Sztuki z prośbą o wzór statutu. Nie otrzymawszy pomocy z Ministerstwa zaczął poszukiwania u kolegów — naczelników wojewódzkich wydziałów kultury. Wzór statutu otrzymał z Kielc dopiero jesienią 1946 roku. Równocześnie czyniono starania o uzyskanie lokalu²⁵. Myślano o wykorzystaniu sali malinowej w Teatrze im. Stefana Jaracza, dotychczas niezagospodarowanej. Zapewne z braku środków na remont nie brano pod uwagę zagospodarowania Domu Towarzyskiego „Kopernik” przy ul. Pięniężnego (obecnie restauracja „Pod Zagłami”). Wybrano też dwudziestoosobowy komitet organizacyjny, na którego czele stanął inżynier Grabowski. Komitet przyjął jako punkt wyjściowy statut otrzymany z Kielc. Według owego statutu Klub Literacki w Olsztynie miał następujące cele:

- „1. Prowadzenie wspólnej pracy nad rozwojem umysłowym i szerzenie działalności literackiej.
2. Wzajemne zbliżenie się i utrzymanie zawodowej i towarzyskiej łączności wśród swych członków.
3. Praca nad młodzieżą literacką, wyrobienie poczucia estetycznego w zakresie literatury i kultury przez omawianie i zalecanie odpowiednich utworów literackich oraz urządzanie wieczorów artystycznych.
4. Wydawnictwa prac członków Klubu Literackiego.
5. Organizowanie wzajemnej pomocy członkom klubu”²⁶.

Powyższe cele zamierzano realizować za pomocą następujących poczynań:

- „1. Urządzanie zebrań dyskusyjnych we własnym gronie i przy współudziale osób postronnych.
2. Wydawanie czasopism, zakładanie czytelnicy i bibliotek, urządzanie wieczorów autorskich, odczytów publicznych z dziedziny literatury, nawiązanie kontaktu z pokrewnymi stowarzyszeniami.
3. Organizowanie wśród członków z udziałem osób postronnych zebrań towarzyskich i zabaw, mających na celu pożyteczne i przyjemne spędzenie wolnego czasu od zajęć”²⁷.

Członkiem Klubu mógł zostać każdy pełnoletni obywatel posiadający obywatelstwo polskie oraz wykazujący się działalnością na polu literackim. Szczególnie zasłużeni mogli być przyjmowani na członków honorowych.

Na uwagę zasługuje fakt ukierunkowania działalności na wychowanie estetyczne i umysłowe jednocześnie. Interesująco ujmowano też zadania zmierzające do objęcia opieką młodzieży oraz kształtowania w środowisku kultury literackiej i ogólnej. Godną podkreślenia nowością jest też zwrócenie szczególnej uwagi na konieczność wykształcenia w społeczeństwie umiejętności spędzania wolnego czasu. Zagadnienie to, dotychczas niedostrzegane, stało się problemem ujmowanym w kategoriach wycho-

²⁴ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 217, Sprawozdanie naczelnika Wydziału Kultury za II 1946.

²⁵ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 170, Sprawozdanie naczelnika Wydziału Kultury za XII 1946.

²⁶ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 172, Statut Klubu Literackiego w Kielcach.

²⁷ Ibidem.

wania dopiero od bardzo niedawna. Ostatecznie jednak do powołania Klubu Literackiego nie doszło.

3. KLUB INTELIGENCJI PRACUJĄCEJ

Inicjatywą powołania w Olsztynie Oddziału Klubu Inteligencji Pracującej zrodziła się wśród sfery urzędniczej skupionej przede wszystkim w Olsztyńskiej Wojewódzkiej Radzie Narodowej oraz Zarządzie Miejskim. Zebranie organizacyjne odbyło się 16 lutego 1948 roku. W zebraniu — obok założycieli — uczestniczył delegat Zarządu Głównego Klubu Inteligencji Pracującej w Warszawie — Góralczyk. Wybrano Tymczasowy Oddział Zarządu Klubu w składzie: przewodniczący — wojewoda Wiktor Jaśkiewicz, członkowie — wiceprzewodniczący Wojewódzkiej Olsztyńskiej Rady Narodowej Janusz Chyczewski, prezydent miasta Tadeusz Pałucki, dyrektor teatru Janusz Strachocki, wiceprezydent miasta Jerzy Smoleński. Wśród członków założycieli byli ponadto: wicewojewoda Bohdan Wilamowski oraz dyrektor Okręgu Poczty i Telegrafów Kazimierz Kotarski²⁸.

Klub Inteligencji Pracującej miał na celu rozbudzenie życia towarzyskiego i intelektualnego ludzi pracujących w rozmaitych dziedzinach skomplikowanego życia gospodarczego, naukowego, społecznego i politycznego. Zasadniczym celem było zmierzanie do „lepszego zrozumienia się, do wymiany poglądów, dążenie do wyjaśniania i krystalizowania się poglądów”. Podstawowe formy działalności to odczyty, dyskusje, referaty, imprezy kulturalne i towarzyskie. Na siedzibę Klubu Inteligencji Pracującej wyznaczono pomieszczenie w Teatrze im. Stefana Jaracza, dotychczas nie wykorzystane a wymagające remontu — zwane salą malinową. Środki na remont oraz wyposażenie w sprzęt zadeklarował Zarząd Główny Klubu Inteligencji Pracującej.

Po dokonaniu niezbędnych prac przygotowawczych Zarząd Główny Klubu Inteligencji Pracującej wyraził oficjalną zgodę na otwarcie Oddziału Klubu w Olsztynie oraz upoważnił Tymczasowy Zarząd do przeprowadzenia wszelkich działań związanych z jego zalegalizowaniem²⁹. Klub Inteligencji Pracującej w Olsztynie został zarejestrowany jako stowarzyszenie 21 kwietnia 1948 roku pod nr 111³⁰.

Uroczystego otwarcia klubu dokonano jeszcze przed oficjalnym zarejestrowaniem, 14 kwietnia 1948 roku. Prace remontowe oraz wyposażenie sali wykonano w bardzo krótkim czasie dzięki zaangażowaniu się zarządu, a w szczególności Janusza Chyczewskiego i Jerzego Smoleńskiego. Klub posiadał dużą i pięknie urządzonej salę z przeznaczeniem na zebrania towarzyskie, wieczory dyskusyjne, odczyty oraz różnego rodzaju imprezy okolicznościowe. W bocznych salach znalazły się pomieszczenia na bufet

²⁸ WAPO, II/163/8/119, Protokół posiedzenia organizacyjnego Klubu Inteligencji Pracującej z 16 II 1948.

²⁹ WAPO, II/163/8/119, Pismo Zarządu Głównego Klubu Inteligencji Pracującej do Zarządu Miejskiego w Olsztynie z 3 IV 1948.

³⁰ WAPO, II/163/8/119, Pismo Zarządu Miejskiego z 21 IV 1948.

oraz salę brydżową. Przy Klubie zorganizowano czytelnię czasopism. Olsztyn otrzymał jedną z najlepiej i najestetyczniej urządzonych placówek kulturalnych.

Na uroczystość otwarcia Klubu Inteligencji Pracującej przybył prezes Zarządu Głównego Stowarzyszenia, znakomity historyk, prof. dr Stanisław Arnold w towarzystwie członków Zarządu Nowaka i Służewskiego. Podczas otwarcia przewodniczący Klubu Wiktor Jaśkiewicz podkreślił potrzebę powołania w Olsztynie tego typu placówki kulturalnej, nawiązując przy tej okazji do działalności powołanego tuż po wojnie Klubu Towarzystwa. Wskazał na istotną okoliczność, w jakiej powołany został Klub Inteligencji Pracującej, na potrzebę wzmoczenia działań integracyjnych w środowisku inteligencji oraz pobudzenia w Olsztynie życia intelektualnego i przyspieszenia rozwoju regionu. Klub Inteligencji Pracującej nie działał w osobnieniu, jak dawniej Klub Towarzystwa, lecz wchodził do ogólnopolskiej sieci bratnich klubów posiadając odpowiednie środki finansowe na działalność.

Wykład inauguracyjny prof. dr. Stanisława Arnolda pt. *Rola inteligencji pracującej w odbudowie Pojezierza Mazurskiego* był niejako potwierdzeniem założeń programowych Klubu, wypowiedzianych przez wojewodę Wiktora Jaśkiewicza³¹.

W okresie letnim Klub rozwinął szerszą działalność towarzyską, organizując wieczorki i bale, mniej uwagi poświęcił natomiast pracy oświatowej. Z nowym sezonem pracy zarząd Klubu podjął wiele istotnych decyzji w celu rozszerzenia działalności programowej oraz pozyskania nowych członków z różnych środowisk inteligencji zawodowej. Obniżono więc wysokość składek członkowskich ze 100 zł do 50 zł — dla osób zarabiających poniżej 10 tys. złotych. Obniżono ceny w bufecie do wysokości cen lokalu IV. kategorii oraz skasowano 10% dodatek za obsługę. Rozwinięto szeroką współpracę z organizacjami i instytucjami społecznymi w działalności oświatowej i kulturalnej. W ramach współpracy z Ligą Kobiet zorganizowano po raz pierwszy w Olsztynie pokaz mody. Prezentowano modę lansowaną przez ówczesne firmy prywatne Olsztyna, nad którymi sprawowała patronat Liga Kobiet. Impreza spotkała się z dużym uznaniem społeczeństwa³².

Interesująco zapowiadała się współpraca Klubu Inteligencji Pracującej z Wydziałem Kultury. Od 1 września 1948 roku w Wydziale Kultury został obsadzony etat referenta literatury. Stanowisko to objęła Anna Nieławicka, członek Zarządu Oddziału Związku Literatów Polskich w Bydgoszczy. Nawiązała ona kontakt z najwybitniejszymi literatami kraju, którzy wyrazili chęć przyjazdu na spotkania literackie do Olsztyna³³. Na podstawie umowy z Wydziałem Kultury od października 1948 do stycznia 1949 roku spotkania te planowano w Klubie Inteligencji Pra-

³¹ *Inauguracyjny odczyt prof. dr. Stanisława Arnolda w Olsztyńskim Klubie Inteligencji Pracującej*, *Zycie Olsztyńskie*, 1948, nr 89 z 7 IV.

³² *Dobry gust mają olsztyńianki, stwierdziło zgodnie jury „Jesiennej rewii mody” w salonach Klubu Inteligencji Pracującej*, *Zycie Olsztyńskie*, 1948, nr 261 z 21 IX.

³³ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 191, Sprawozdanie Wydziału Kultury za IX 1948.

cującej w ramach tak zwanych czwartków literackich. Ponadto w ramach tychże czwartków planowano organizowanie spotkań poświęconych problematyce współczesnej, ze szczególnym uwzględnieniem Ziem Odzyskanych³⁴. Sezon kulturalny zainaugurowano odczytem Gozdawy-Reutta pt. *Tajniki duszy niemieckiej*. Spotkania z czytelnikami w ramach czwartków literackich zainaugurowała Anna Nicławicka w dwu kolejnych spotkaniach, pierwszym na temat własnej twórczości poetyckiej, drugim — prozy. Wstęp na spotkania literackie i odczyty był wolny, toteż wraz z dorosłymi licznie przybywała młodzież szkół średnich³⁵. Z tematyki ogólnej interesująco wypadł odczyt Jana Jankowskiego *O propagandzie, jej istocie i metodach*.

Klub nie stanowił więc placówki zamkniętej, elitarnej. Na imprezy oświatowe i kulturalne wstęp był wolny, zaś uzyskanie członkostwa i prawo wstępu na każdą imprezę leżało w granicach możliwości finansowych każdego średnio zarabiającego mieszkańca. Klub Inteligencji Pracującej zrzeszał pokaźną liczbę członków (ponad 270). Nie zaspokajał jednak w całości potrzeb kulturalnych miasta³⁶.

W Olsztynie odczuwano się potrzebę powołania placówki kulturalnej dostępnej dla wszystkich mieszkańców. Istniała wprawdzie sieć świetlic przykładowych (13), potrzebny był jednak dom kultury. Na posiedzeniu Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej 7 października 1948 roku na wniosek przedstawiła Okręgowej Rady Związków Zawodowych powzięto decyzję o powołaniu w Olsztynie Domu Kultury Robotniczej. Miała to być placówka otwarta dla wszystkich ze szczególnym uwzględnieniem klasy robotniczej. Na posiedzeniu uznano jednocześnie, że istniejący Klub Inteligencji Pracującej jest placówką zbyt elitarną, nie spełnia swego zadania, gdyż nie obejmuje swym zasięgiem szerszych warstw świata pracy. Zapadła więc decyzja, by zaproponować Zarządowi Klubu Inteligencji Pracującej rozwiązanie placówki i przekazanie dotychczasowego pomieszczenia na Dom Kultury Robotniczej.

W połowie października 1948 roku zgodnie z zaleceniem Olsztyńskiej Wojewódzkiej Rady Narodowej odbyło się walne zebranie członków Klubu Inteligencji Pracującej, na którym podjęto uchwałę o rozwiązaniu Klubu oraz przekazaniu nieodpłatnie całego mienia na sumę 800 tys. zł Okręgowej Radzie Związków Zawodowych. Zarząd Główny Klubu Inteligencji Pracującej w Warszawie wyraził zgodę na likwidację swego Oddziału w Olsztynie³⁷.

Dom Kultury Robotniczej nie został otwarty, gdyż okazało się, że powołanie placówki dostępnej dla wszystkich w lokalu teatru wpłynęło dezorganizująco na pracę placówki macierzystej. Ponadto pomieszczenia,

³⁴ WAPO, II/163/8/101, Sprawozdanie sytuacyjne Zarządu Miejskiego w Olsztynie za X 1948.

³⁵ *Czwartki literackie — wieczór twórczości Anny Nicławickiej*, Życie Olsztyńskie, 1948, nr 271 z 1 X.

³⁶ *Klub Inteligencji Pracującej zamyka swoje podwoje*, Życie Olsztyńskie, 1948, nr 288 z 18 X.

³⁷ *Likwidacja Klubu Inteligencji Pracującej zatwierdzona*, Życie Olsztyńskie, 1948, nr 304 z 3 XI.

ich wielkość i charakter zabudowy nie odpowiadały wymogom domu kultury. Aby nie dopuścić do załamania się planów ożywienia życia kulturalnego w Olsztynie, Wydział Kultury poprosił o współpracę Okręgową Radę Związków Zawodowych. Nie doszło też do realizacji wszystkich z planowanych spotkań literackich, ponieważ zabrakło na to środków³⁶.

W latach 1948 i 1949 nastąpiły poważne zmiany personalne. Z 1 stycznia 1948 roku naczelnik Wydziału Kultury i Sztuki w Olsztynie inżynier Jan Grabowski uzyskał przeniesienie do Ministerstwa Kultury i Sztuki. Do tegoż Ministerstwa, na stanowisko naczelnika, przeniesiony został z dniem 22 grudnia zasłużony organizator życia muzycznego w Olsztynie Mirosław Dąbrowski. 16 maja 1949 roku zrezygnowała z prowadzenia referatu literatury w Wydziale Kultury Anna Nieławicka i wyjechała z Olsztyna. Akcja spotkań z literatami przekazana została Inspektoratowi Kulturalno-Oświatowemu „Czytelnik”³⁹. Jednak z braku odpowiedniej placówki kulturalnej w Olsztynie spotkania literackie w większości odbywały się w terenie.

4. STOWARZYSZENIE KULTURALNO-OŚWIATOWE „ODRODZENIE” W BISKUPCU I KLUB LITERACKI W LIDZBARKU WARMIŃSKIM

Dotychczas skupialiśmy uwagę na inicjatywach ze strony Olsztyna. Jak na tle Olsztyna przebiegały prace nad organizacją życia klubowego i literackiego w terenie, jaką rolę inspiratorską w tym zakresie odegrało miasto wojewódzkie?

Statut Klubu Towarzyskiego przewidywał możliwość powoływania oddziałów terenowych. Nie natrafiono na ślad podejmowania prób w tym kierunku, z jednym wyjątkiem — w Mrągowie, w grudniu 1945 roku.

A. STOWARZYSZENIE KULTURALNO-OŚWIATOWE „ODRODZENIE” W BISKUPCU

W lipcu 1945 roku „w celu szerzenia kultury polskiej powstało na terenie Biskupca Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe «Odrodzenie» skupiające pracowników tutejszych urzędów”⁴⁰. Była to inicjatywa srodowiskowa. Stowarzyszenie zajmowało się organizacją życia kulturalnego i towarzyskiego w mieście. Przy Stowarzyszeniu powołano zespół dramatyczny, który na przełomie lat 1945/46 przejawiał znaczną aktywność.

³⁶ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 191, Sprawozdanie z działalności Wydziału Kultury za XI 1948.

³⁹ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 170, Sprawozdanie z działalności Wydziału Kultury za okres od 1 I do 20 III 1949. Próby ożywienia życia kulturalnego podjęto też Stronnictwo Demokratyczne w Olsztynie. 27 VI 1948 r. we własnej siedzibie otwarto Klub Demokratyczny. Klub miał takie same cele, jakie podjął Klub Inteligencji Pracującej, z tą jednak różnicą, iż członkostwo było ograniczone tylko do członków Stronnictwa Demokratycznego. Działalność Klubu Demokratycznego ograniczona do wąskiego grona uczestników nie miała większego wpływu na rozwój życia kulturalnego Olsztyna (Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Ziemi Odzyskanych, sygn. 188, Sprawozdanie sytuacyjne wojewody olsztyńskiego z 5 VII 1948 za II kwartał 1948 r.).

⁴⁰ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, sygn. 43, Sprawozdanie sytuacyjne starosty z pow. biskupieckiego za VII 1945.

Stowarzyszenie współdziałało w organizowaniu imprez i obchodów oświatowych i kulturalnych, takich jak pierwsza rocznica oswobodzenia stolicy, 28 rocznica powstania Armii Czerwonej⁴¹, obchody pierwszomajowe w 1946 roku. Znamienna dla tych czasów płynność kadr urzędniczych, spośród których rekrutowali się członkowie „Odrodzenia”, doprowadziła do częściowego osłabienia aktywności w połowie 1946 roku, by pod koniec tegoż roku doprowadzić do likwidacji Stowarzyszenia.

B. KLUB LITERACKI W LIDZBARKU WARMIŃSKIM

Inicjatywa powołania Klubu Literackiego w Olsztynie nie doszła wprawdzie do skutku, ale dała bodziec do zorganizowania tego Klubu w Lidzbarku Warmińskim. Zabiegi wokół powołania Klubu Literackiego w tym mieście rozpoczął Wydział Kultury Urzędu Wojewódzkiego w połowie 1946 roku. Prace przygotowawcze przeciągnęły się tak że Klub został otwarty dopiero 1 lutego 1947 roku⁴², a zarejestrowany jako stowarzyszenie w kwietniu tegoż roku⁴³.

Klub Literacki w Lidzbarku Warmińskim nie był pierwszą inicjatywą kulturalną w mieście. W lutym 1946 roku przy Ognisku Związku Nauczycielstwa Polskiego powstała Sekcja Dramatyczna. W marcu 1946 roku utworzono tu pierwszy w województwie Powiatowy Oddział Związku Teatrów i Muzyki Ludowej, do którego włączono powstałą wcześniej Sekcję Dramatyczną. Sekcja przygotowała na Święto Oświaty w 1946 roku inscenizację Stanisława Iłowskiego *Taka jest książki moc*, a w dniu 2 czerwca komedię A. Fredry *Zemsta*. Poziom zespołu był znacznie wyższy od przeciętnych. Towarzystwo Teatru i Muzyki Ludowej prowadziło też chór „Echo Warmińskie”⁴⁴. Członkowie chóru byli autochtonami. Zespół brał udział w festiwalu wojewódzkim urządzonym w ramach „Godów Wiosennych” w Olsztynie w 1946 roku oraz na Krajowym Zjeździe Autochtonów w Warszawie. W Lidzbarku od 1947 roku działało też Towarzystwo Muzyczne, a istniejący aktyw kulturalny miasta zorganizował Klub Literacki.

Początkowo Klub nie miał własnej siedziby, a korzystał z gościnności Państwowego Gimnazjum i Liceum przy ul. Orła Białego 5. Później przeniósł się do własnej siedziby przy ul. Pionierów 1. Organizatorem Klubu było grono nauczycieli i działaczy kulturalnych z nauczycielem języka polskiego Leonem Sienkiewiczem na czele. Klub Literacki liczył 25 osób. W skład Zarządu weszli: prezes — Leon Sienkiewicz, sekretarz — Franciszka Sienkiewicz, skarbnik — Czesław Ankiersztejn, który był jednocześnie członkiem zarządu Towarzystwa Teatru i Muzyki Ludowej.

Klub miał za zadanie prowadzenie prac nad rozwojem umysłowym

⁴¹ WAPO, Urząd Pełnomocnika Rządu RP, Sprawozdanie sytuacyjne starosty z pow. biskupickiego za II 1946.

⁴² WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 170, Sprawozdanie naczelnika Wydziału Kultury z 14 I 1947.

⁴³ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 124, Sprawozdanie sytuacyjne Wydziału Społeczno-Politycznego za IV 1947.

⁴⁴ Sprawozdanie z pracy nad oświatą dorosłych w pow. lidzbarskim za okres od 1 VII 1945 do 30 VI 1946 — odpis w posiadaniu autora.

społeczeństwa przez szerzenie działalności literackiej. Szczególną uwagę przywiązywano do pracy nad młodzieżą literacką, wyrobieniem poczucia estetycznego w zakresie literatury i kultury, organizowaniem wieczorów artystycznych, popularyzowaniem odpowiedniej literatury⁴⁵. Klub posiadał więc ambitny program działania, szczególnie w zakresie prac wychowawczych wśród młodzieży.

Dość intensywna działalność w pierwszym okresie nie trwała długo. Klub prowadził teatr amatorski, organizował wieczory recytatorskie, dyskusje, uczestniczył w organizowaniu imprez kulturalnych miasta. Urządzano też zabawy i wieczorki towarzyskie. Klub utrzymywał stały kontakt z teatrem im. Stefana Jaracza w Olsztynie. Od 1947 roku nastąpił zmierzch aktywności kulturalnej wszystkich organizacji i stowarzyszeń działających w Lidzbarku. Słabnie też działalność Klubu Literackiego, zwłaszcza po wyjeździe z Lidzbarka jego prezesa Leona Sienkiewicza i sekretarza Franciszki Sienkiewicz. W kwietniu 1949 roku w stosunku do Klubu wszczęto postępowanie likwidacyjne⁴⁶.

C. KLUB INTELIGENCJI PRACUJĄCEJ W MRĄGOWIE

Powstanie Klubu Inteligencji Pracującej w Olsztynie było inspiracją do powołania podobnej placówki w Mrągowie. Z inicjatywy Zarządu Miejskiego w tym mieście doszło do otwarcia Klubu Inteligencji wiosną 1948 roku. Zarząd Miejski w Mrągowie przeznaczył na ten cel umeblowany dom położony nad jeziorem. Ponadto na początek działalności oświatowo-kulturalnej przeznaczono z Zarządu Miejskiego w Mrągowie 100 tysięcy złotych⁴⁷. Po rozwiązaniu Klubu Inteligencji w Olsztynie, także klub w Mrągowie zaprzestał swojej działalności.

5. PROJEKT POWOŁANIA KLUBU RZEMIEŚNICZEGO W PRABUTACH

Z interesującą propozycją ożywienia życia kulturalnego Prabut wystąpili rzemieślnicy. Do roku 1948 cechy rzemieślnicze prowadziły trzy domy kultury rzemieślnika polskiego w Prabutach, Braniewie i Węgorzewie. W 1948 roku cechy rzemieślnicze zostały rozwiązane i włączone do wspólnej organizacji rzemieślniczej pod nazwą Izba Rzemieślnicza z siedzibą w Olsztynie. Pozostałe w terenie wolne obiekty nadawały się na placówki kulturalne. Aby zapobiec ich dewastacji, wystąpiono z propozycją zorganizowania w nich klubów rzemieślniczych⁴⁸. Inicjatywa zna-

⁴⁵ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 139, Wykaz stowarzyszeń i organizacji zarejestrowanych w Urzędzie Wojewódzkim.

⁴⁶ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 141, Wykaz stowarzyszeń zarejestrowanych w Wojewódzkim Urzędzie Społeczno-Politycznym.

⁴⁷ Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Ziemi Odzyskanych, sygn. 188, Sprawozdanie sytuacyjne wojewody olsztyńskiego za II kwartał 1948 r. z 15 VII 1948 roku.

⁴⁸ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 142, Pismo Izby Rzemieślniczej do okręgowych związków cechów w Ostródzie, Olsztynie i Mrągowie z 28 I 1949.

lazał poparcie w Izbie Rzemieślniczej. Pierwsi wystąpili z konkretną propozycją rzemieślnicy z Prabutu.

Według opracowanego i przedstawionego do zatwierdzenia władzom administracyjnym województwa statutu, celem Klubu Rzemieślniczego miało być ułatwienie swoim członkom współżycia towarzyskiego i kulturalnego przez:

- „1. organizowanie zebrań, odczytów, wieczorów dyskusyjnych na tematy zawodowe, społeczne, gospodarcze i naukowe;
2. organizowanie czytelni;
3. urządzanie imprez o charakterze kulturalnym, naukowym i wychowawczym;
4. organizowanie wycieczek turystycznych dla swych członków i popieranie turystyki”⁴⁹.

Ponadto w budynku miał się mieścić hotel i jadalnia, których miasto dotychczas nie posiadało.

Inicjatywa rzemieślników z Prabutu nie została urzeczywistniona. W przekazanej organizatorom odmowie władz wojewódzkich stwierdzono, że „założycielami Klubu są przeważnie rzemieślnicy zrzeszeni w Związku Cechów, a cel ujęty w projekcie Statutu Klubu pokrywa się z celami Cechów i może być realizowany w ramach wyżej wymienionego związku”⁵⁰. Tymczasem charakter podejmowanej działalności w zakresie oświaty, kultury, wychowania wykraczał daleko poza ramy określonej branży. Ten ambitny program obejmował całe środowisko Prabutu.

ZAKOŃCZENIE

W latach 1945—1949 dużą aktywność kulturalną w Olsztynie przejawiało środowisko inteligentkie, a w szczególności inteligencja urzędnicza. Poważną rolę inspiratora spełniał Wydział Kultury Urzędu Wojewódzkiego. Wydział nie zabiegał o tworzenie własnych organizacji i placówek, lecz stwarzał warunki do wyzwania ruchu społecznego. Inspirując działalność ruchu społecznego, dyskretnie dążył do ukierunkowania poczynań kulturalnych.

Kluby olsztyńskie nie odegrały większej roli inspirującej na teren województwa, poza dwoma przykładami (Lidzbark, Mrągowo). Ograniczony zasięg ich oddziaływania nie wpływał z niedostrzeżenia potrzeby takiej działalności, wprost przeciwnie — statuty przewidywały możliwość powoływania oddziałów powiatowych. Podkreślić należy, że wszelkie poczynania klubów miały charakter ograniczony. W większości były to kluby inteligencji z kręgów urzędniczych. Prób poszerzenia wpływów na inne środowiska nie realizowano do końca.

Dokonując przeglądu rozwoju życia klubowego w latach 1945—1949 dostrzeżę się wyraźnie, że w działalności kulturalnej dawano pierwszeń-

⁴⁹ WAPO, Statut Klubu Rzemieślniczego.

⁵⁰ WAPO, Urząd Wojewódzki, sygn. 142. Pismo Urzędu Wojewódzkiego — Wydziału Społeczno-Politycznego „Do Założycieli Stowarzyszenia pod nazwą Klub Rzemieślniczy przy Okręgu Związku Cechów” z 21 IX 1949.

stwo działalności społecznej, a instytucje państwowe ograniczały się do roli inspiratorskiej i kontrolnej. Obserwuje się dużą i różnorodną aktywność kulturalna środowiska olsztyńskiego, jak i niektórych miast powiatowych. Inicjatywy te ujmowały szeroki zakres problemów, kładziono duży nacisk na podniesienie życia umysłowego i kulturalnego jednocześnie. Podkreślić należy, iż w działalności kulturalnej dostrzegano poważny walor wychowawczy i integrujący. Podejmowane inicjatywy pozbawione były kompleksu prowincji, zmierzały do wytworzenia w Olsztynie przężnego ośrodka kulturalnego.

Osiabienie aktywności kulturalnej nastąpiło dopiero pod koniec omawianego okresu jako skutek tendencji zmierzających do ujednoczenia i centralizacji działalności kulturalno-oświatowej.

DIE KULTURKLUBS IN DER WOJEWODSCHAFT OLSZTYN 1945—1949

Gleichzeitig mit der Wiederbesiedlung Ermlands und Masurens wurde es mit der Organisation des Kulturlebens begonnen. Es waren meistens Neusiedler, die aus Warschau kamen, die sich daran beteiligten. Es gab in diesem Bereich eine rege gesellschaftliche Aktivität. Bereits im Herbst 1945 ist in Olsztyn (Allenstein) ein Gesellschaftlicher Klub entstanden, in dessen Rahmen kulturelle und aufklärerische Arbeit geleistet, aber auch der gehobeneren Zeitvertreib gestaltet wurde. Im Frühling 1946 wurde es mit der Schaffung eines Literarischen Klubs begonnen. Er stellte sich die Verbreitung der literarischen Kultur sowie die Förderung junger schriftstellerischer Talente zur Aufgabe. Da aber kein geeignetes Lokal zu finden war, ist es zur Eröffnung dieses Klubs nicht gekommen. Im April 1948 hat eine Angestelltegruppe den Klub der Schaffenden Intelligenz ins Leben gerufen. Der Klub unternahm eine Reihe von Bildungs- und Kulturaktionen, die es bezweckten, das intellektuelle Leben der Stadt in Bewegung zu bringen. Im Herbst desselben Jahres wurde dieser Klub in eine Kulturstelle der Gewerkschaften umgebildet.

Bedeutende kulturelle Aktivität war in einigen Kreisen zu beobachten. Im Juli 1945 hat eine Intelligenzgruppe der Angestellten des Kreisamtes in Biskupiec (Bischofsburg) den Kultur- und Bildungsverein „Wiedergeburt“ organisiert. Er hat dann mehrere kulturelle Veranstaltungen durchgeführt. Da aber die Angestelltenkader damals sehr unstabil war, wurde das anfängliche Arbeitstempo allmählich langsamer, was schließlich 1946 die Auflösung des Vereins zur Folge hatte. Nach dem Vorbild von Olsztyn ist im Januar 1947 der Literarische Klub in Lidzbark (Heilsberg) entstanden. Er funktionierte intensiv bis Ende 1948. Als aber die Hauptorganisatoren die Stadt Lidzbark verlassen haben, wurde auch dieser Klub aufgelöst. In Prabuty (Riesenburg) waren es die Handwerker, die einen Handwerkerklub zu gründen beabsichtigten. Die Satzung dieses Klubs setzte eine weitgehende Kultur- und Bildungstätigkeit, sowie die Betreibung des Tourismus voraus. Dem Klub wurde aber die behördliche Genehmigung für die Aufnahme der Tätigkeit verweigert.

Die in der Wojewodschaft Olsztyn ergriffenen Kulturinitiativen waren recht chreigizig und überschritten die Grenzen des eng aufgefaßten Regionalismus. Die ersten Jahre, 1945 bis 1947, waren durch die Vielfalt der Initiativen und eine rege Anteilnahme der Intelligenz gekennzeichnet. In den Jahren 1948—1949 kamen infolge der allgemeinen Kulturpolitik des Staates Tendenzen zum Vorschein, die den Anteil des gesellschaftlichen Faktors in der öffentlichen kulturellen Tätigkeit zugunsten des staatlichen Faktors beschränkten. Als Folge trat eine Verminderung der gesellschaftlichen Aktivität ein: viele Vertreter der Intelligenz übersiedelten aus Olsztyn in andere Gegenden.